

Η Γέννηση της Τραγωδίας* :

η πιθανότητα μιας δεύτερης ανάγνωσης και η εκ νέου προσέγγιση των Ελλήνων

Γεώργιος Πατιός,

Διδάκτωρ Φιλοσοφίας University of Liverpool

Εισαγωγή

Σκοπός της σύντομης αυτής παρουσίασης είναι να προσπαθήσει να αναδείξει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σχέσης του Νίτσε με την αρχαία ελληνική σκέψη και τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, όπως αυτή η σχέση εκδηλώνεται στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου: Η Γέννηση της Τραγωδίας. Πιο συγκεκριμένα: μέσα από την, εντελώς ενδεικτική, εξέταση του προλόγου του βιβλίου του Η Γέννηση της Τραγωδίας, [II](#) θα προσπαθήσουμε να επισημάνουμε την εκ μέρους του Νίτσε, προνομιούχα και ιδιάζουσα ανάγνωση και ερμηνεία της αρχαίας ελληνικής τέχνης και σκέψης.

Η πρώτη έκδοση γίνεται το 1872, όταν ο Νίτσε είναι μόλις 28 ετών και φέρεται ως καθηγητής κλασικής Φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Βασιλείας. Ο πλήρης τίτλος είναι: Η Γέννηση της Τραγωδίας, Από το Πνεύμα της Μουσικής. Η δεύτερη έκδοση πραγματοποιείται το 1886, όταν ο Νίτσε είναι πολύ κοντά πια στην πλήρη ψυχική και πνευματική του κατάρρευση και όταν έχει απομακρυνθεί πλήρως από κάθε 'φιλολογική' φιλοδοξία, αφιερώνοντας όλο του το είναι και την σκέψη στη δημιουργία μιας προσωπικής βιοθεωρίας. Εδώ βρίσκουμε δύο αλλαγές: α) ο Νίτσε προσθέτει μια μικρή εισαγωγή-κριτική που αφορά την πρώτη έκδοση και β) ο υπότιτλος αλλάζει και γίνεται: Ελληνισμός και Πεσσιμισμός.

Στο πρώτο μέρος, η ανάλυσή μας θα επικεντρωθεί στο εάν ο μικρός πρόλογος που προστίθεται στη β' έκδοση έχει συγκεκριμένο λόγο και αιτία που προστέθηκε και εάν ναι, ποιός είναι αυτός. Με αφετηρία τον ισχυρισμό πως ο πρόλογος αυτός περιέχει μια δεύτερη, εκ των υστέρων και μετά το 1872, ανάγνωση και αξιολόγηση του έργου από τον συγγραφέα του, θα υποστηριχθεί πως ο Νίτσε βλέπει στο Η Γέννηση της Τραγωδίας όχι πια μία απλά ερμηνευτική και αισθητική αποτίμηση της αρχαίας ελληνικής τέχνης, αλλά μία νέα ανάγνωση της ελληνικής σκέψης και ιδιοσυγκρασίας. Έτσι, θα υποστηριχθεί πως ο Νίτσε δεν αποδεικνύεται απλά ένας ακόμη αισθητικός ερευνητής αλλά καθίσταται ένας καινοτόμος συνομιλητής της αρχαίας ελληνικής σκέψης, ο οποίος ανανεώνει πλήρως την οπτική κάτω από την οποία οι «Αρχαίοι Έλληνες» γίνονται αντιληπτοί και προσβάσιμοι στην δική μας «νεωτερική» εποχή.

Στο δεύτερο μέρος της παρουσίασης, με αφετηρία την αλλαγή του υπότιτλου του βιβλίου, θα υποστηρίξουμε πως για τον Νίτσε οι Έλληνες παύουν πια να είναι αντικείμενο αισθητικής απόλαυσης και γίνονται το φωτεινό υπόδειγμα ενός «γενναίου πεσσιμισμού», ο οποίος πεσσιμισμός δεν περιορίζεται στην άρνηση και την απαισιοδοξία αλλά, τουναντίον, αναδεικνύει, σε όλο της το εύρος και το βάθος, την παράλογη ανθρώπινη πραγματικότητα ενώ ταυτόχρονα βρίσκει τη δύναμη να καταφάσκει στη ζωή και τη δημιουργία.

Στο τρίτο μέρος η ανάλυσή μας θα ολοκληρωθεί. Θα αρκεστούμε σε μία απλή επισήμανση του πως ο Νίτσε ερμηνεύει την «έκσταση», που προκαλείται στον θεατή της τραγωδίας, για να αναδείξει τον χρόνο ως βιωματική οντότητα και όχι ως μεταφυσική και αφηρημένη διάσταση. Με αυτό τον τρόπο θα έχουμε καταδείξει, έστω και πλήρως αποσπασματικά και επιγραμματικά, την αλλαγή που ο Νίτσε προσπάθησε να φέρει στην προσέγγιση των Ελλήνων. Αλλαγή που αυτή η παρουσίαση καταδεικνύει με το τρίπτυχο Διόνυσος-Γενναίος Πεσσιμισμός-Δυνατότητα Έκστασης.

Έτσι, όπως ο Νίτσε του 1886 απομακρύνεται αρκετά από τον Νίτσε του 1872, το ίδιο συμβαίνει και με τον φιλοσοφικό σκοπό του βιβλίου Η Γέννηση της Τραγωδίας.

Πρώτο μέρος

Είναι τουλάχιστον ανορθόδοξο ένας συγγραφέας στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης ενός βιβλίου του να αναφέρεται σε αυτό ως ένα «δυσάρεστο» και «φτωχά γραμμένο» βιβλίο.^[2] Είναι ακόμη πιο παράδοξο ενώ θεωρητικά το θεωρεί «αδύνατο» και «ζαχαρένιο»^[3], λίγο πιο κάτω να το υπερασπίζεται με ζέση ενάντια στις πνευματικές συνθήκες του καιρού του. Αλλά ο Νίτσε ποτέ δεν υπήρξε, έτσι κι αλλιώς, ένας «συνηθισμένος» συγγραφέας.

Στην καρδιά του προλόγου αυτού υπάρχει μία, παροιμιώδης πια, Νίτσεική απόφαση: «να κοιτάζεις την επιστήμη με τα μάτια της τέχνης και την τέχνη με τα μάτια της ζωής».^[4] Η μετάφραση είναι ελαφρώς παραποιημένη αλλά αποδίδει στο ακέραιο τον Νίτσεικό ισχυρισμό. Ο Νίτσε και το 1872 και το 1886 θέλει να κρατηθεί μακριά από τις απόψεις των πανεπιστημιακών φιλολόγων, οι οποίοι πίστευαν πως θα μπορούσαν να καταστήσουν τη φιλολογία μία αυστηρή επιστήμη, όπως τα μαθηματικά. Αυτό άλλωστε είναι και η αιτία της αρνητικής έως και υποτιμητικής κριτικής του Βιλαμόβιτς.

Η οπτική κάτω από την οποία ο Νίτσε προτίθεται να πλησιάσει τους Αρχαίους Έλληνες έχει ως κύριο χαρακτηριστικό την προαναφερθείσα ρήση. Ο ίδιος είναι επιστήμονας φιλόλογος και μάλιστα από τους καλύτερα καταρτισμένους της εποχής του. Δεν προτίθεται μολοταύτα να βάλει στην προκρούστεια κλίνη της επιστήμης της φιλολογίας της εποχής του τους Έλληνες. Αντιθέτως, θα αφήσει να μιλήσει μέσα του ο καλλιτέχνης, ο εραστής του όμορφου. Ως εδώ, μπορεί κάποιος να ισχυρισθεί, με μεγάλη δόση αλήθειας, πως και άλλοι το είχαν προσπαθήσει πριν από τον ίδιο, με φωτεινότερο ίσως παράδειγμα τον Friedrich Holderlin. Ο Νίτσε όμως πάει ένα βήμα πιο πέρα, δεν θα παραμείνει στην αναγνώριση της Απολλώνειας ομορφιάς των Αρχαίων Ελλήνων, θα αναζητήσει την βιωματική πληρότητα της οποίας η ομορφιά αποτελεί μικρό μόνο ποσοστό. Έτσι θα μας μιλήσει για τον Ελληνισμό και τον Πεσσιμισμό. Θα μας μιλήσει για τον πεσσιμισμό της δύναμης, για την γενναία τέχνη των Ελλήνων τραγικών (αναφερόμενος σχεδόν αποκλειστικά στον Αισχύλο όμως).^[5]

Ο πρόλογος στη δεύτερη έκδοση δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας ως προς το στόχο του Νίτσε:

Υπάρχει κάποιος πεσσιμισμός της δύναμης; Μια διανοητική προδιάθεση για ό, τι στην

ύπαρξη είναι σκληρό, φοβερό, διαβολικό, προβληματικό, που ν' αναδύεται μέσα από ό, τι είναι υγιές, από την υπερπλήρη όμορφη οντότητα, από το να βιώνεις την ύπαρξη στο έπακρο;...Τι ακριβώς ο τραγικός μύθος σημαίνει για τους Έλληνες της πιο καλής, πιο δυνατής και γενναιότερης εποχής;^[6]

Αν για τους πιο πολλούς η Αναγέννηση επέβαλε τους Έλληνες και την τέχνη τους ως πρότυπο λελογισμένης και ήρεμης ομορφιάς, ο Νίτσε θέλει να βλέπει αυτή την τέχνη με τα μάτια της ζωής. Η ζωή έχει και τρόμο, αδικία, αίμα και πόνο. Η ζωή δεν γίνεται να εξηγηθεί μόνο με βάση τη λογική και την ομορφιά. Η ζωή δεν μπορεί να μείνει στο Απολλώνειο φως της ομορφιάς των αγαλμάτων και της φιλοσοφίας του Πλάτωνα. Χρειάζεται και ο Διόνυσος. Ποιος Διόνυσος όμως; Ο Νίτσε και πάλι στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης δείχνει πως δεν ενδιαφέρεται πια για τον Διόνυσο της μουσικής και του χορού. Ο Διόνυσος, που χωρίς να παραγνωρίζει το παράλογο και φοβερό της ζώσας πραγματικότητας, βρίσκει τη δύναμη και τη γενναιότητα να πει το μεγάλο ναι στη ζωή, αυτός είναι που ο Νίτσε θέλει να καταδείξει. Γι' αυτό και αναφέρεται στο «καταπληκτικό φαινόμενο του Διονυσιακού» (ΓΤ, 3).^[7] Εδώ το 'καταπληκτικό' διατηρεί πλήρως την αμφισημία του, σημαίνοντας τόσο τη μοναδικότητα όσο και το φοβερό του Διονυσιακού φαινομένου που γέννησε την τραγωδία.

Θα καταφανεί πλήρως η ρήξη που ο Νίτσε θέλει να προκαλέσει «κοιτώντας την τέχνη με τα μάτια της ζωής», εάν κατανοήσουμε, ενάντια σε ποιες ερμηνείες της αρχαίας ελληνικής τέχνης και σκέψης αντιπαραθέτει τον Διόνυσό του. Ο Dennis Sweet στο άρθρο του 'Η Γέννηση της «Γέννησης της Τραγωδίας»' μας δίνει μια τεκμηριωμένη, ενδελεχή και πλήρη καταγραφή της Νιτσεικής πορείας που μας οδήγησε στη συγγραφή αυτού του βιβλίου.^[8] Αυτό που έχει σημασία για την ανάλυσή μας είναι η αναφορά που κάνει στο ποιες θεωρίες ερμηνείας των Ελλήνων ο Νίτσε θέλησε να πολεμήσει με το Η Γέννηση της Τραγωδίας. Συνοπτικά ο Sweet κάνει λόγο για τρεις θεωρίες, δύο αισθητικές και μία φιλολογική. Αυτές οι θεωρίες είναι που ο Νίτσε θέλει να αντιπαλέψει με τον Διόνυσό του.

Η πρώτη θεωρία, αισθητικής αποτίμησης κυρίως, ανήκει στον Johann Joackim Winckelman, ο οποίος υποστηρίζει πως η ελληνική τέχνη σκοπό της έχει να μας προκαλέσει αισθήματα ήρεμης αρμονίας μέσα από την ομορφιά της. Για παράδειγμα χρησιμοποιεί κυρίως την ελληνική γλυπτική. Εδώ η ζωή κοιτιέται με τα μάτια της τέχνης.

Η δεύτερη θεωρία, και αυτή κυρίως αισθητική, ανήκει στον G. E. Lessing, ο οποίος διατείνεται πως για διαφορετικά είδη τέχνης πρέπει να εφαρμόζουμε διαφορετικά πρότυπα κάλλους. Έτσι, π.χ, η ποίηση πρέπει να ερμηνεύεται με διαφορετικά αισθητικά κριτήρια από αυτά της γλυπτικής. Και εδώ η ζωή κοιτιέται με τα μάτια της τέχνης. Και εδώ οι Έλληνες εξαιρούνται για τα πρότυπα κάλλους, τα οποία μας κληροδότησαν.

Η Τρίτη θεωρία είναι η «επιστημονική». Ο August Wolf προσπαθεί να επιβάλλει τη Φιλολογία ως μια θετική επιστήμη, η οποία θα μπορεί να είναι αντικειμενική. Εδώ η τέχνη βλέπεται με τα μάτια της επιστήμης.

Το κοινό και των τριών αυτών θεωριών είναι πως αδυνατούν να ερμηνεύσουν το παράλογο και τη βία της ζωής. Αυτές οι θεωρίες προσεγγίζουν τους Έλληνες και την τέχνη τους ως ένα πρότυπο ομορφιάς που αισιόδοξα κατανικά ό, τι άσχημο έχει η ανθρώπινη πραγματικότητα.

Αυτό που εδώ πρέπει να καταδειχθεί σε όλη του τη σπουδαιότητα είναι το γιατί ο

πρόλογος της δεύτερης έκδοσης είναι τόσο σπουδαίος για την ανάλυση της Γέννησης της Τραγωδίας. Είναι τόσο σπουδαίος, γιατί ο Νίτσε δεν βλέπει σε αυτό του το βιβλίο απλά μια απάντηση στις τρεις προαναφερθείσες θεωρίες. Δεν του αρκεί να αναδείξει το πως η Διονυσιακή Τραγωδία προχωράει πέρα και πάνω από το κάλλος και τη λελογισμένη αισιοδοξία της Απολλώνειας φιλοσοφίας. Εδώ, ο Νίτσε του 1886, θεωρεί πως το σημαντικότερο στοιχείο του βιβλίου είναι ο Διόνυσος, που μπορεί, ενώ δεν είναι αισιόδοξος για την ανθρώπινη πραγματικότητα, να λέει το μεγάλο ναι στη ζωή. Έτσι γεννιέται και ο καινούργιος υπότιτλος: Ελληνισμός και Πεσσιμισμός.

Δεύτερο μέρος

Το «μεγάλο ναι», η απόλυτη κατάφαση της ζωής ακόμη και στο θέαμα του παραλόγου και του πόνου, είναι η καρδιά του Νιτσεϊκού Διονύσου. Κι αν στα 1872, ο Νίτσε ήθελε να αναδείξει τη σπουδαιότητα της Αισχύλιας τραγικής ποίησης ως το σημείο επαφής τόσο του Απολλώνειου φωτός όσο και του Διονυσιακού βάθους, στα 1886, ο Νίτσε θέλει να μιλήσει για τη δυνατότητα ενός πεσσιμισμού, που αντί να αρνείται φοβούμενος τη ζωή, καταφάσκει γενναία. Έτσι Η Γέννηση της Τραγωδίας δεν αφορά μόνο τη μουσική και την όρχηση ως μέσα υπέρβασης της ατομικότητας, αλλά αφορά κυρίως τη σπουδαιότητα της στάσης των Ελλήνων. Σύμφωνα με τη δεύτερη αυτή ανάγνωση, ο Νίτσε διαλέγει να σταθεί απέναντι στο πρόβλημα του πεσσιμισμού ως φιλοσοφική στάση ζωής.

Ο Joshua Foa Dienstag στο άρθρο του 'Ο Διονυσιακός Πεσσιμισμός του Νίτσε' κάνει εκτενή αναφορά στα είδη του φιλοσοφικού πεσσιμισμού που ο Νίτσε θεωρεί ατελέσφορα και ενάντια στη φύση της ζωής.^[9] Ο Dienstag υποστηρίζει πως ο Διονυσιακός πεσσιμισμός λέει ναι, ενώ ο πεσσιμισμός του Σοπενχάουερ π.χ λέει όχι. Έτσι, ο Διόνυσος δεν πτοείται από τη βία, τον πόνο και το παράλογο της ζωής. Έτσι, ο Διόνυσος μας κληροδοτεί την Αισχύλια τραγωδία, η οποία ενώ αντικρίζει κατάματα τον τρόπο, γεννάει κατάφαση και δημιουργικότητα.

Ο Dienstag αναφέρεται κυρίως στις θεωρίες πεσσιμισμού των Rousseau, Leopardi, Hartmann και Schopenhauer. Κοινό σημείο επαφής αυτών των πεσσιμισμών είναι πως ο φόβος, ο πόνος, το παράλογο και η βία της ζωής, οδηγούν τους στοχαστές σε άρνηση της ζωής, τους οδηγεί στο να αποτραβηχτούν φοβούμενοι να εμπλακούν πλήρως σε αυτό το χαοτικό σύμπαν.

Ο Νίτσε από την άλλη θεωρεί πως οι Έλληνες και ο Διόνυσος μπορούν να μας προσφέρουν έναν άλλου είδους πεσσιμισμό, έναν πεσσιμισμό που θα καταφάσκει και θα δημιουργεί, έναν πεσσιμισμό που δεν θα αποτραβιέται αλλά, αντιθέτως, θα ρουφά και την τελευταία σταγόνα της ζωής.

Ο Dienstag λέει κάτι που αποτελεί και την καρδιά του δικού μας επιχειρήματος: υποστηρίζει πως ενώ ο Νίτσε στην πρώτη έκδοση ακολουθούσε τον Σοπενχάουερ και θεωρούσε πεσσιμιστές τους προ-Σωκρατικούς, στη δεύτερη έκδοση απεμπλέκεται πλήρως από την Σοπενχουρική επίδραση και υποστηρίζει πως με τον Σωκράτη επέρχεται η άρνηση της ζωής.

Εδώ θέλουμε να τονίσουμε πως στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης ο Νίτσε αναφέρεται σε

επιρροές του Σοπενχάουερ, οι οποίες συσκοτίσαν αντί να διελευκάνουν την ελληνική σκέψη (ΓΤ, 8). Η απομάκρυνση του Νίτσε από την επιρροή του Σοπενάουερ του επιτρέπει να ξαναδιαβάσει το Γέννηση της Τραγωδίας έχοντας πια ως κέντρο βάρους της ανάγνωσής του τους προ-Σωκρατικούς ως πρότυπα του 'γενναίου πεσσιμισμού' και όχι ως πρότυπα άρνησης της ζωής. Έτσι η Γέννηση της Τραγωδίας αποκτά διαφορετικό ερμηνευτικό υπόβαθρο και μας αναγκάζει να επαναδιατάξουμε την ερμηνεία της γύρω από όσα ο Νίτσε υποστηρίζει στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης.

Συνοψίζοντας λοιπόν, η δεύτερη έκδοση με τον προστιθέμενο εκεί πρόλογο καθώς και η αλλαγή του υπότιτλου δεν αποτελούν επιφανειακές και άνευ ουσίας αλλαγές, τουναντίον συνιστούν σοβαρότατες ενδείξεις μιας δεύτερης ανάγνωσης από τον Νίτσε του έργου του Η Γέννηση της Τραγωδίας. Αυτή η δεύτερη ανάγνωση από τη μία απομακρύνει τον Νίτσε από τις ρομαντικές προσεγγίσεις στον ελληνικό πολιτισμό και από την άλλη προσδίδει καινοφανή αυθεντικότητα στην ερμηνεία του.

Τρίτο μέρος

Η αυθεντικότητα αυτή μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητή μόλις εξετάσουμε το αν ο Διόνυσος του Νίτσε, αυτός ο γενναίος καταφάσκων της ζωής, δημιουργεί νέα μεταρομαντικά πρότυπα που φτάνουν ως και τις μέρες μας. Θα μας βοηθήσει να το κατανοήσουμε καλύτερα ο Albert Henrichs, ο οποίος στο άρθρο του «Απώλεια του Εαυτού, Δυστυχία, Βία: Η Μοντέρνα άποψη του Διονύσου από τον Νίτσε στον Ζιράρ» υποστηρίζει πως ο Νίτσεϊκός Διόνυσος ξεπέρασε τον Γερμανικό Ρομαντισμό.^[10]

Ο Νίτσε και ο ελληνικός πεσσιμισμός του Διονύσου του, σύμφωνα με τον Henrich, αλλά και σύμφωνα με τα όσα έχουμε ως τώρα υποστηρίξει, αποτελεί την απαρχή απαγκίστρωσης από τον γερμανικό ρομαντισμό, που είχε εγκλωβίσει τους Έλληνες σε ένα απολλωνιακό βάθρο ηρεμίας και αποχής από το χάος της ανθρώπινης πραγματικότητας. Οι Έλληνες αποδεικνύονται πολύ πιο ανθρώπινοι στη συνειδητοποίηση της πλήρους φύσης της θνητότητάς τους και ταυτόχρονα πολύ πιο ατρόμητοι, καθώς δεν διστάζουν να βουτήξουν στα διονυσιακά βάθη φέρνοντας στην απολλώνεια επιφάνεια όχι μόνο την ήρεμη και όμορφη περίσκεψη του Πλάτωνα αλλά και την εκστασιακή υπερπήδηση του ιδιωτικού καθώς και την πλήρη συνειδητοποίηση του χρόνου, όχι ως μεταφυσική οντότητα αλλά ως εμπειρικά βιωμένη έκσταση.

Κλείνοντας λοιπόν, μπορούμε να κάνουμε μία νύξη στη χρήση της τραγικής «έκστασης» από τον Νίτσε. Κρίνουμε πως είναι ο αναγκαίος επίλογος, καθώς για τον Νίτσε του 1886 η μεταφυσική δεν μπορεί να μας βοηθήσει στο να κατανοήσουμε τα βιώματά μας, και ο χρόνος όπως τον βιώνουμε αποτελεί βασικότατο στοιχείο αντιμεταφυσικής θεώρησης.

Ο τραγικός χορός, υποστηρίζει ο Νίτσε, καταφέρει κάτι που καμία άλλη μορφή τέχνης των Ελλήνων δεν κατάφερε: υπερβαίνει τις ατομικότητες των θεατών/ακροατών της, τους βοηθάει να υπερκεράσουν, μέσω της τραγικής «έκστασης», την καθημερινή τους ατομικότητα. Ο Νίτσε βέβαια σπεύδει να προσθέσει πως αυτό που κυρίως αποκομίζουν οι θεατές είναι ναυτία, και παραλληλίζει την κατάστασή τους με αυτή του Άμλετ: ξέρουν, είδαν την τραγικότητα και το παράλογο της φύσης τους, αλλά δεν μπορούν να κάνουν τίποτε για να το αλλάξουν, (ΓΤ, 28-29).

Ο χρόνος όμως, κι εδώ η ελληνική γλώσσα αποδεικνύεται ακριβέστατη, μέσω της «έκστασης»

διαρρηγνύεται, ξεφεύγει της γραμμικής και αφηρημένης μορφής του. Ο Διόνυσος αποκαλύπτει πως ούτε η ατομικότητα είναι η μοναδική βιωμένη πραγματικότητα ούτε και η μεταφυσική και αφηρημένη χρονική οντότητα η μόνη δυνατή εμπειρία του χρόνου.

Αν καταφέραμε να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον σας με τις συνοπτικές επισημάνσεις αυτής της παρουσίας, το έργο μας είναι αρκετό. Χωρίς να καταφέρουμε, λόγω της συγκεκριμένης χρονικής διάρκειας της παρουσίασης, να εξετάσουμε σε βάθος τα όσα ισχυριζόμαστε, ελπίζουμε τουλάχιστον πως έχουμε δώσει κίνητρο για μια δεύτερη ανάγνωση του έργου που εγκαινίασε εκδοτικά τη σχέση του Νίτσε με τους Έλληνες. Ο Διόνυσος θα είναι πάντα εκεί, να μας τρομάζει και να μας ελκύει.

Βιβλιογραφία

- 1) Dienstag, Foa Joshua. 'Nietzsche's Dionysian Pessimism', *The American Political Science Review*, Vol. 95, No. 4 (Dec., 2001), pp. 923-937.
- 2) Henrichs, Albert. 'Loss of Self, Suffering, Violence: The Modern View of Dionysus from Nietzsche to Girard', *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 88, (1984), pp. 205-240.
- 3) Nietzsche, Friedrich. *The Birth of Tragedy, Out of the Spirit of Music (Hellenism and Pessimism)*, Translated by Ian Johnston, Vancouver Island University, Nanaimo, British Columbia, Canada, June 2008.
- 4) Sweet, Dennis. 'The Birth of "The Birth of Tragedy"', *Journal of the History of Ideas*, Vol. 60, No. 2 (Apr., 1999), pp. 345-359.

* Δημοσιεύθηκε στο 9^ο τεύχος του περιοδικού «ΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ»

[1] Όλες οι αναφορές στο συγκεκριμένο βιβλίο αφορούν αυτή την έκδοση, η οποία, σημειωτέον διατίθεται δωρεάν στο διαδίκτυο: Friedrich Nietzsche, *The Birth of Tragedy, Out of the Spirit of Music, (Hellenism and Pessimism)*, Translated by Ian Johnston, (British Columbia, Canada: Vancouver Island University, 2008). Κάθε αναφορά στο βιβλίο αυτό θα γίνεται με τα αρχικά: ΓΤ.

[2] ΓΤ, 4-5.

[3] ΓΤ, 5.

[4] ΓΤ, 5. Το κείμενο στα αγγλικά είναι: '...to look at science from the perspective of the artist, but to look at art from the perspective of life.'

[5] ΓΤ, 3.

[6] 'Is there a pessimism of strength? An intellectual inclination for what in existence is hard, dreadful, evil, problematic, emerging from what is healthy, from overflowing well being, from living existence to the full?...What does the tragic myth mean precisely for the Greeks of the best, strongest and bravest age?'

[7] «What about the tremendous phenomenon of the Dionysian?»

[8] Dennis Sweet, 'The Birth of «The Birth of Tragedy», Journal of the History of Ideas, Vol. 60, No.2 (Apr., 1999), pp. 345-359.

[9] Joshua Foa Dienstag, 'Nietzsche's Dionysian Pessimism', The American Political Science Review, Vol. 95, No. 4 (Dec., 2001), pp. 923-937.

[10] Albert Henrichs, 'Loss of Self, Suffering, Violence: The Modern View of Dionysus, from Nietzsche to Girard', Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 88, (1984), pp. 205-240.